

ІСТОРИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ У МЕЖАХ ЄС

Відображено історичні аспекти становлення зовнішньоекономічних зв'язків споживчої кооперації України з країнами ЄС. Розкрито інституційні чинники активізації зовнішньоекономічної діяльності кооперативних підприємств та організацій на сучасному етапі. Акцентовано на важливості поглиблення європейської інтеграції кооперативного сектора економіки України.

Ключові слова: споживча кооперація, зовнішньоекономічна діяльність, Світова організація торгівлі, європейська інтеграція, зона вільної торгівлі ЄС.

Semiv S.

HISTORICAL AND INSTITUTIONAL PRECONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC COLABORATION CONSUMER COOPERATION OF UKRAINE IN THE EU AREA

Reflected historical aspects of the development of foreign economic relations of consumer cooperation of Ukraine with the EU. Disclosed institutional factors encouraging foreign trade cooperative enterprises and organizations at the present stage. Focused on the importance of deepening European integration of the cooperative sector of economy of Ukraine.

Keywords: consumer cooperation, foreign trade, World trade organization, European integration, free trade area with the EU.

Постановка проблеми і її зв'язок з найважливішими науковими та практичними завданнями. Загострення зовнішніх викликів для економіки України вимагає розробки дієвої моделі розвитку її зовнішньоекономічного співробітництва з урахуванням попереднього історичного досвіду. Особливо це стосується складних багатогалузевих економічних систем, що, поряд із економічними, виконують і важливі соціальні завдання, зокрема споживчої кооперації, яка є провідним кооперативним сектором економіки України. При виборі моделі міжнародної інтеграції Укоопспілки необхідно виходити з економічної доцільності, яка повинна визначатися рівнем економічної ефективності, ступенем ризику та гарантіями економічної безпеки, а також історичним досвідом розвитку зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Вказане обумовлює необхідність визначення головних передумов розвитку міжнародного економічного співробітництва споживчої кооперації з країнами ЄС, з'ясування інституційних чинників впливу на перспективи поглиблення її європейської інтеграції.

Значний внесок у дослідження проблем становлення та розвитку споживчої кооперації у різні періоди становлення української державності здійснили такі вітчизняні науковці, як М. Аліман [1], В. Апопій [2], С. Бабенко [3], С. Гелей [4], В. Зіновчук [5], П. Саблук [6] та інші. Проте ще недостатньою мірою висвітлені історичні передумови та інституційні чинники розвитку зовнішньоекономічного співробітництва кооперативних підприємств та організацій, механізми розвитку ЗЕД споживчої кооперації в умовах поглиблення євроінтеграції.

Метою даної статті є систематизація історичних та інституційних передумов становлення та розвитку зовнішньоекономічного співробітництва споживчої кооперації України й обґрунтування на цій основі пріоритетних напрямів її європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу досліджень. Кооперативний сектор економіки України у процесі свого історичного розвитку практично ніколи не був закритою системою, він активно реалізував свій потужний потенціал міжнародного економічного співробітництва. Тому сьогодні можна переконливо стверджувати про наявність історичних передумов розвитку європейської інтеграції споживчої кооперації та існування давніх традицій ЗЕД. Прикладом значної експортної орієнтації та високої міжнародної конкурентоспроможності є діяльність кооперативного молочарського об'єднання „Маслосоюз”, яке функціонувало у першій половині ХХ століття у Західній Україні [7; 8]. Згідно з дослідженнями О. Шміло [9] та Н. Пастернак [10], експортні поставки „Маслосоюзу” здійснювалися до Австрії, Англії, Данії, Німеччини, Франції, Швейцарії, Палестини, а їх обсяги становили у 1938 р. майже 112 т масла.

Суттєвим чинником інтенсифікації зовнішньоекономічних зв'язків вітчизняної споживчої кооперації в період непу (1921-1928 рр.) було прийняття Вукоопспілки (ВУКС) у 1923 р. до Міжнародного кооперативного альянсу (МКА). Як зазначає Т. Оніпко [11], експорт та імпорт кооперації постійно розширювався в країнах Європи завдяки відкриттю зарубіжних представництв у Празі та Берліні, активній участі у роботі зарубіжних виставок та ярмарків. У цей період географія експортних поставок вітчизняних кооперативів охоплювала 22 зарубіжні країни, а структура експорту формувалася в основному за рахунок лікарсько-технічної сировини, яєць, хлібопродуктів, олійного насіння, м'ясопродуктів, молокопродуктів. Зокрема, у 1925-1926 рр. обсяги експорту становили 7,9 млн. т, а імпорту – 1,5 млн. т, а за окремими товарними групами споживча кооперація займала провідні позиції в українському експорті до країн Європи та Азії.

У період існування СРСР споживча кооперація повинна була підпорядковуватися принципу державної монополії ЗЕД, що проявлялося у необхідності погодження з урядом експортних та імпортних операцій, плановому характері зовнішньоекономічних угод і необхідності координації своєї діяльності з державними зовнішньоекономічними відомствами. Така ситуація спричиняла низький рівень ініціативи і відсутність максимальних результатів у сфері ЗЕД споживчої кооперації. Загалом споживча кооперація України здійснювала самостійно ЗЕД у період із початку 1920-х рр. до 1936 р. Від 1936 до 1953 р. споживчій кооперації заборонялося виконувати власні зовнішньоекономічні операції, існувало лише розпорядження постачати товари заготівель у загальний експортний фонд країни. У 1953 р. Центроспілка знову отримала право самостійного виходу на зовнішні ринки, при цьому відбувся процес переходу від компенсаційних угод до реалізації валютних контрактів.

Сьогодні важливою передумовою розвитку міжнародного економічного співробітництва споживчої кооперації України є її участь у міжнародному кооперативному русі. Укоопспілка як повноправний член МКА з 1992 р. активно сприяє розвитку і зміцненню світового кооперативного руху, намагається використовувати

досвід кооперативних організацій інших країн світу. Відповідно до глобальної стратегічної мети МКА – посилення консолідації його членів [12], – споживча кооперація України підтримує партнерські відносини з більшістю національних кооперативних організацій МКА, окрім того, бере активну участь у роботі його спеціалізованих комітетів, членом яких вона є, організовує прийом іноземних делегацій, що відвідують нашу країну для ознайомлення з діяльністю української кооперації. Організовані Укоопспількою численні міжнародні науково-практичні конференції збирають велику кількість учасників із різних країн світу, в тому числі на таких конференціях були присутні представники вищого керівництва МКА.

Наголосимо, що сьогодні у світі створено сприятливі інституційні передумови для розвитку міжнародного кооперативного руху та міжнародного кооперативного співробітництва. Особливо активною підтримкою та пропагуванням кооперативних ідей займаються європейські економічні інституції (Європейська комісія, європейський підрозділ МКА (ICA Europe), Координаційний комітет Асоціації європейських кооперативів (ССАСЕ), проєкт „Європейські кооперативи” тощо) та впливові наднаціональні організації, зокрема спеціалізовані установи ООН (Міжнародна організація праці, Світова продовольча та аграрна організація, Програма розвитку (ПРООН), Організація з питань освіти, культури та науки (ЮНЕСКО), Організація з промислового розвитку (ЮНІДО), Фонд капітального розвитку). Так, Європейська комісія у 2004 р. у своєму комюніке „Про просування кооперативних товариств в Європі” визначила їх винятково важливу роль у реалізації багатьох цілей співтовариства у сферах політики зайнятості, соціальної інтеграції і сільського розвитку. Кооперативи в багатьох країнах ЄС є учасниками трьохстороннього соціального діалогу, у найближчій перспективі Єврокомісія планує визнати об’єднання „Європейські кооперативи” в якості європейського соціального партнера і залучити його до європейського соціального діалогу, що створює значні перспективи для лобювання і досягнення своїх цілей на загальноєвропейському рівні [13].

Звернемо увагу на те, що сьогодні створені всі необхідні правові передумови для ефективної діяльності споживчої кооперації України на світовому ринку та поглиблення її європейської інтеграції. Загалом вітчизняне законодавство у сфері ЗЕД базується на дотриманні критеріїв економічної безпеки та національних інтересів, а також враховує вимоги СОТ та ЄС щодо правового забезпечення міжнародних економічних зв’язків. Вступ України до СОТ був необхідною вимогою подальшої інтеграції України до ЄС. Ставши повноправним членом СОТ у травні 2008 р., Україна отримала сучасне торговельно-економічне законодавство, яке наближається до європейських вимог. Протокол про приєднання України до Марракеської Угоди про створення СОТ підписано в Женеві 5 лютого 2008 р. Верховна Рада України ухвалила 10 квітня 2008 р. закон №250-VI „Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі” [14], який 16 квітня 2008 р. підписав Президент. Протягом 2005-2007 рр. з метою законодавчого забезпечення процесу вступу України до СОТ Верховна Рада України прийняла 49 законів. У 2008 р. було підготовлено пакет із 10 законопроектів в основному технічного характеру. Прийняті закони регулюють такі сфери, як інтелектуальна власність, вивіз мито на продукцію АПК, страхова та банківська діяльність, оподаткування сільськогосподарських підприємств, а також різноманітні митні питання тощо.

Отже, приєднання України до СОТ стало сприятливою передумовою для активізації міжнародного економічного співробітництва Укоопспільки. Внаслідок вступу України до СОТ підприємства та організації споживчої кооперації отримали такі переваги:

- одержання режиму найбільшого сприяння у торговельному просторі всіх країн-членів СОТ, тобто одночасне покращання умов торгівлі з 160 країнами світу, на частку яких припадає більше 95% світової торгівлі;

- зменшення тарифних і нетарифних обмежень доступу товарів споживчої кооперації на товарні ринки країн-членів СОТ;
- отримання можливості захисту інтересів кооперативних підприємств та організацій згідно з процедурою розгляду торговельних спорів СОТ;
- доступ до дешевших устаткування, комплектуючих і сировини;
- забезпечення недискримінаційного транзиту товарів та послуг.

Таким чином, сьогодні головними завданнями діяльності споживчої кооперації є нейтралізація негативних ефектів та успішне використання всіх потенційних переваг членства у СОТ, посилення конкурентоспроможності кооперації в умовах загострення конкуренції зі сторони іноземних компаній, максимальне застосування при цьому всіх матеріальних, організаційних та людських ресурсів, якими так багата кооперація. Вирішення цього завдання можливе лише при використанні комплексного підходу до стратегії розвитку кооперації і передбачає тісне співробітництво з органами державного управління на загальнодержавному та регіональному рівнях. Споживчій кооперації необхідно використати всі переваги від посилення ділової активності в країнах ЄС, яка зростає внаслідок приєднання до СОТ. Диверсифікація діяльності кооперативних підприємств у високоприбуткових сферах ЗЕД повинна відбуватися у галузях іноземного туризму, митно-консигнаційної, лізингової діяльності, франчайзингу тощо, а одержані від подібної високоприбуткової діяльності фінансові ресурси доцільно спрямовувати на розвиток економічного потенціалу Укоопспілки.

Інтересів споживчої кооперації торкаються вимоги СОТ щодо державної підтримки аграрного сектора, згідно з якими Україні необхідно відмовитися від заходів «жовтої скриньки» (дотації на тваринництво, рослинництво, насінництво, різноманітні компенсації, цінова підтримка, пільгове кредитування тощо) і збільшувати обсяги фінансування «зеленої скриньки» (наукові дослідження, підвищення кваліфікації кадрів, розвиток інфраструктури, охорона навколишнього середовища, програми регіонального розвитку тощо). Збільшення державних видатків на фінансування «зеленої скриньки» матиме наслідком покращання рівня життя у сільській місцевості, що неминуче позитивно торкнеться інтересів пайовиків, які проживають у сільських населених пунктах.

Значні перспективи для поглиблення європейської інтеграції споживчої кооперації відкриває підписання Україною угоди про асоціацію з ЄС. Політичну частину Угоди було підписано 21 березня 2014 р., економічну частину – 27 червня 2014 р., а 16 вересня 2014 р. Верховна рада затвердила законопроект про ратифікацію Угоди про асоціацію України і ЄС, який того ж дня був підписаний Президентом України. Головними розділами Угоди, які стосуються поля міжнародної економічної діяльності споживчої кооперації, є насамперед розділ IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», а саме наступні статті:

- Національний режим та доступ товарів до ринків (статті 25-39);
- Засоби захисту торгівлі (статті 40-52);
- Технічні бар'єри у торгівлі (статті 53-58);
- Санітарні та фітосанітарні заходи (статті 59-74);
- Митні питання та сприяння торгівлі (статті 75-84).

Питання співробітництва у сфері АПК містяться у розділі V Угоди «Економічне та галузеве співробітництво», зокрема в главі 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» наводяться такі перспективні сфери міжнародного співробітництва споживчої кооперації України з європейськими партнерами [15, с. 247]:

- сприяння взаємному розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій;

- посилення адміністративних спроможностей на центральному та місцевому рівнях щодо планування, оцінки та реалізації політики;
- заохочення сучасного та сталого сільськогосподарського виробництва, з урахуванням необхідності захисту навколишнього середовища і тварин, зокрема поширення застосування методів органічного виробництва й використання біотехнологій, зокрема шляхом впровадження найкращих практик у цих сферах;
- обмін знаннями та найкращими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння економічному добробуту сільських громад;
- покращення конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі та ефективності і прозорості ринків, а також умов для інвестування;
- поширення знань шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів;
- сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень та просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників;
- посилення гармонізації з питань, які обговорюються в межах міжнародних організацій;
- обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій;
- заохочення політики якості сільськогосподарської продукції у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості. Угода про асоціацію визначає головні положення створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, в межах якої передбачається скасування мита у взаємній торгівлі. Ліквідація мита забезпечить значні перспективи для розширення експортно-імпорتنих операцій споживчої кооперації, про що свідчить досвід одностороннього скасування мита на українські товари з 23 квітня до 1 листопада 2014 р., внаслідок якого Україна отримала вигоду близько 487 млн євро на рік, при цьому найбільше розширення експорту до ЄС спостерігалось в українському аграрному секторі.

Важливим напрямом європейської інтеграції споживчої кооперації України є її співробітництво з європейськими кооперативними інституціями, зокрема з об'єднанням Єврокооп. Останнім часом зроблено багато конкретних кроків у напрямі активізації співробітництва споживчої кооперації України з цією авторитетною європейською кооперативною інституцією. На шостих зборах Ради Укоопспілки було прийняте історичне рішення стати повноправним членом цієї організації, починаючи з 1 січня 2012 р. 23 березня 2012 р. делегація Укоопспілки вперше за свою історію взяла участь у засіданні Правління об'єднання Euro Соор у Римі (Італія), на якому розглядалися питання про річну діяльність об'єднання та його фінансову звітність, плану дій роздрібних мереж Європи та обговорення плану заходів з нагоди відзначення Міжнародного року кооперативів [16]. Перспективними напрямками співпраці Укоопспілки з цією організацією можуть стати участь у навчаннях та тренінгах, спільних консультаціях (щодо питань запровадження стратегії сталого розвитку у сферах виробництва та споживання, захисту довкілля та підвищення екологічної чистоти продукції тощо), пошук ділових партнерів серед кооперативних підприємств з 19 європейських споживчих спілок для реалізації спільних інвестиційних та зовнішньоторговельних проєктів, отримання доступу до програм технічної допомоги Євросоюзу.

Висновки. Сьогодні існують усі необхідні історичні та інституційні передумови для розвитку міжнародного економічного співробітництва споживчої кооперації України у межах ЄС. Як переконливо свідчить європейський досвід, суттєвим фактором успішної діяльності кооперативних систем є використання існуючої єдності кооперативного руху і його економічного та соціального потенціалу. Тому ефективний розвиток споживчої кооперації України буде залежати як від рівня реалізації заходів, направлених на адаптацію до сучасної економічної ситуації в країні, акти-

візації міжнародного кооперативного співробітництва, так і від налагодженої системи підтримки й стимулювання діяльності кооперативних підприємств та організацій на загальнодержавному та європейському рівнях. В сучасних умовах стратегічною метою розвитку споживчої кооперації повинно стати максимальне використання всіх переваг та потенційних можливостей співпраці з європейськими кооперативними інституціями.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розробка стратегії та механізмів активізації міжнародного співробітництва споживчої кооперації України з європейськими інституціями у частині реалізації конкретних торговельних та інвестиційних проєктів, які будуть активізуватися після створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.

1. Аліман М. та ін. Історія споживчої кооперації України [Текст]: підручник для студ. Кооперативних вузів. Укоопспілка, Львівська комерційна академія. – Львів: [б.в.], 1996. – 383 с.
2. Аполій В. Споживча кооперація України. Кн. 1: Ринкова орієнтація споживчої кооперації України. – Львів: Коопосвіта. – 1999. – 366 с.
3. Бабенко С. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці: Монографія. – К.: Наукова думка, 2003. – 332с.
4. Споживча кооперація України: від зародження до сьогодення [Текст] : монографія / М. Аліманов та ін. ; за заг. ред. С. Гелея. – Л. : Вид-во Львів. комерц. акад., 2013. – 972 с.
5. Зіновчук В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. – [2. вид., доп. і перероб.]. – К. : Логос, 1996. – 224 с.
6. Саблук П. Кооперація в аграрній сфері виробництва / Українська академія держ. управління при Президентові України; Український НДІ продуктивності агропромислового комплексу. – К. : УАДУ, 2003. – 72 с.
7. Андрій Палій – будівничий та керманч „Маслосоюзу”: Статті, спогади, листи / ред. Б. Мельничук, укладач Р. Матейко. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 293 с.
8. Качор А. Мужі ідеї і праці: Андрій Палій і Андрій Мудрик – творці „Маслосоюзу” і модерної української молочарської кооперації в Західній Україні. – Вінніпег та інші: Видання „Братства Маслосоюзників” у Канаді та ЗСА, 1974. – 343 с.
9. Шміло О. Українська молочарська кооперація Галичини у міжвоєнній Польщі (1921-1939 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2006. – С. 11.
10. Пастернак Н. Як галицьке масло у Європу возили... // Молочна промисловість. – 2008. – №4 (47). – С. 41-43.
11. Оніпко Т. Зовнішньоекономічна діяльність споживчої кооперації України в період НЕПу (1921-1928 рр.) // Український кооперативний журнал. – 2009. – №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrcoop-journal.com.ua/num/onipko.htm>.
12. ICA. Strategic Plan 2009-2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.coop.org.
13. Social Dialogue debriefing Meeting scheduled for 26 October 2009 in Brussels. - Cooperatives in Europe, 2009. – 176 p.
14. Закон України № 250-VI „Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
15. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf).
16. Історична подія // Вісті. Діловий випуск. – 2010. – № 23 (939). – С. 2.